

Pont del Llerca,
a l'Alta Garrotxa.

Planificació estratègica i educació ambiental a la Garrotxa

Josep M. Mallarach

Tots els tòpics de parc natural, d'educació ambiental i de planificació territorial es varen esmicolar en una experiència pionera desenvolupada al Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa durant l'estiu i tardor de 1991: el primer Campus Europeu de Medi Ambient realitzat a Catalunya. El que va passar aleshores i les seves conseqüències a tres anys vista són l'objecte d'aquest article.

El tòpic de l'educació ambiental en espais protegits es vincula amb els programes benintencionats i poc meditats, adreçats als visitants, sobretot escolars, i desvinculats de la planificació i de la gestió de l'espai. El tòpic de parc natural es vincula amb un territori bell i agradable, de propietat pública, on la gestió proteccionista s'orienta al gaudi i el lleure passiu, sobretot per part del visitant urbà. El tòpic de la planificació del creixement urbà és la seva incompatibilitat amb la conservació de la

natura, sobretot si s'arribés a donar –oh paradoxa!– a l'interior d'espais protegits. Cap d'aquests tòpics resultaria útil a l'hora d'entendre el Campus Europeu de Medi Ambient de la Garrotxa (1991) com es veurà tot seguit.

Un parc natural atípic

El Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa trenca, per si mateix, quasi tots els estereotips que s'associen amb els espais protegits. No perquè no sigui un espai mereixedor de protecció –lluny d'això– sinó pel fet que només un 2% dels seus 119 km² de superfície són de propietat pública; 34 de les 35 reserves naturals que comprèn són de propietat privada; pel fet que té més de 2.000 propietaris privats diferents i prop de 35.000 habitants agrupats en deu nuclis urbans i industrials situats dins del Parc Natural –entre els quals sobresurt Olot, la dinàmica capital comarcal– i pel fet de contenir més de 400 masies disseminades

—amb llurs explotacions agro-pecuàries— moltes de les quals amb llargs segles d'història. Al mateix temps, el Parc conté uns valors geològics, biològics i paisatgístics excepcionals, bo i configurant el millor exponent de paisatge volcànic de la península Ibèrica. Valors que, com és sabut, han donat lloc a una extensa producció científica i artística —l'Escola de Paisatges d'Olot— des de fa més d'un segle. Totes aquestes facetes el converteixen en un parc singular no sols en el context de Catalunya, sinó també de l'Estat espanyol.

És fàcil d'entendre, per tant, que la gestió d'un parc tan inusual sigui també atípica en molts aspectes, la qual cosa resulta que no la fa menys interessant, sinó al contrari. A diferència d'altres espais on la preservació de fràgils elements naturals és prioritària, la gestió conservacionista del Parc admet un ample ventall d'activitats i d'usos del sòl, motiu pel qual ha ofert exemples aplicables a les àrees rurals del país. Els models de gestió urbanística, cinegètica, forestal i turística, en particular, han obert nombroses línies d'interès per a l'aprofitament sostenible dels recursos naturals. Ara bé, una gestió conservacionista que defugui plantejaments extrems, tanmateix, resulta molt més complexa de definir i promoure que l'aplicació de règims proteccionistes basats en l'anomenat «ús del no ús» o en models pessebristes inviables que defensen certs sectors.

D'altra banda, el procés d'auto-avaluació de la gestió, iniciat l'any 1987, amb el Primer Seminari de Gestió d'Espais Protegits Humanitzats, va encetar un procés de gran interès entre els gestors i estudiosos dels espais protegits de Catalunya. Un procés que va posar a mans de la Junta de Protecció (l'òrgan rector col·legiat que comprèn representants de la Generalitat, dels ajuntaments locals i d'estaments científics) no sols detallades memòries anuals de gestió, sinó un seguit de diagnòstics i informes que destil·len l'experiència de gestió quotidiana i proposen iniciatives per millorar-ne l'eficàcia, fet igualment excepcional.

Amb una combinació de característiques ecològiques, socials i de gestió tan especials, s'entén que l'educació ambiental adreçada a la població local fos definida com una de les prioritats —fet insòlit al país— ja que la conservació d'un terri-

tori així, només es podrà garantir a llarg termini en la mesura que la població local i els sectors productius assumeixin els objectius del Parc Natural com a propis. És així que la majoria de programes d'educació ambiental del Parc s'han dirigit al dens teixit associatiu de la comarca, des de les agrupacions de propietaris i veïns, les societats de caça i altres entitats esportives, fins als col·legis professionals o els sindicats agraris.

La *conservació* de la natura, contràriament a la seva *preservació* —tal com ja foren definides en l'Estratègia Mundial de la Conservació de 1980— es basa en cercar la compatibilitat, o l'equilibri, és dir en l'aprofitament dels recursos naturals —paisatge inclòs— de forma *sostenible*. El principi de sostenibilitat és clau, per tant, i convé definir-lo acuradament en cada cas, ja que res hi pot haver més allunyat que el model de creixement sostingut prevalent. El principi de sostenibilitat pot semblar relativament fàcil d'aplicar en espais rurals deshabitats o amb feble densitat de població, però constitueix un repte veritablement complex quan hi ha nuclis de població urbans i industrials en expansió que malden per créixer en àrees de gran vàlua natural, com és el cas de la zona volcànica de la Garrotxa. En efecte, això exigeix trobar fórmules realment viables per millorar la qualitat de vida de la població local i per adaptar-se a les condicions socio-econòmiques derivades dels models regionals o nacionals, sense, per exemple, perjudicar la diversitat biològica ni seguir explotant certs recursos naturals clau de forma insostenible.

Creixement urbà versus espai protegit

Des de la declaració del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa al 1982, hom fou conscient de la situació particular que creaven els nuclis de població al seu interior. Així, la Llei 2/1982 de Catalunya va definir dos tipus de límits, el perímetre exterior del Parc —que és fix— i l'altre que és constituït per un conjunt de perímetres interiors —que sumen una longitud superior a l'exterior— els quals són susceptibles de modificació a mesura que el creixement dels nuclis urbans interiors ho requereixi.

Atès que la Llei 2/1982 no estableix límits al creixement urbano-industrial dins del Parc, existeix el risc

que el procés de depredació interna del Parc arribi a configurar una conurbació de més de 15 quilòmetres de llargada, seguint la vall del Fluvià, que parteixi l'àmbit del Parc Natural en dues meitats. Aquest risc no és hipotètic, sinó que és una tendència real que va començar al 1985, amb una petita reducció de l'àmbit protegit del volcà Montsacopa. Des d'aleshores, l'expansió industrial i viària d'Olot ha envoltat dues reserves naturals, els volcans Montsacopa i la Garrinada, les quals han quedat aïllades de la resta de sistemes naturals del Parc. El mateix model de creixement, compartit per altres nuclis de la vall del Fluvià, ha generat impactes significatius damunt d'alguns dels millors sòls agrícoles de la comarca, damunt dels ecosistemes riberencs —per problemes de contaminació hídrica, sobreexplotació dels aquífers que hi estan connectats hidràulicament o destrucció dels boscos riberencs— i, òbviament damunt la qualitat del paisatge.

La tensió entre el creixement i la conservació es va intensificar durant els anys 1989-1990, amb les primeres propostes d'ampliació de polígons industrials dins l'àmbit del Parc Natural als municipis d'Olot i de les Preses, a les quals aviat se n'hi afegiren d'altres. Això va fer que l'òrgan rector del Parc es plantejés la possibilitat de modificar els límits de l'espai protegit a través d'una fórmula que pogués ésser consensuada entre totes les parts, la qual cosa exigiria probablement reduir l'àmbit protegit per algunes bandes sotmeses a fortes pressions i ampliar-lo per altres que continguin menys activitats productives, per la banda de la serra de Finestres, d'acord amb el que ja proposava el Pla d'Espais d'Interès Natural de Catalunya, que fou aprovat dos anys més tard pel Govern de la Generalitat mitjançant el Decret 200/1992.

Per tal d'afrontar aquesta delicada operació hi havia diverses formes de procedir. Hom podia optar per la via política del pacte, per vies tècniques encarregant-ne l'estudi a experts, o per la via del decret legislatiu tal com va fer-se en el canvi de límits del Parc Natural del Delta de l'Ebre poc temps després (Decret 53/1992). La via escollida pel Parc fou realment original, ja que optà per demanar idees al Campus Europeu de Medi Ambient, com a procediment previ per integrar les vies precedents.

Els campus europeus de medi ambient

Els campus europeus de medi ambient són una iniciativa d'educació ambiental que va posar en marxa a l'any 1990 la Direcció General de Medi Ambient, Seguretat Nuclear i Protecció Civil de la Comissió de les Comunitats Europees (la D.G.XI C4), basant-se en les directrius que estableix la Resolució Comunitària 88/c 177/03 de 24 de maig de 1988 sobre educació ambiental. L'ànima impulsora dels Campus fou el senyor Jean-Baptiste Lanaspèze, del Centre Méditerranéen d'Education de l'Environnement d'Avinyó.

Les característiques bàsiques d'aitals campus són tres: primera, facilitar la realització d'un treball pràctic sobre una problemàtica ambiental concreta; segona, basar-se en un plantejament pluridisciplinar i amb la participació d'estudiants de postgrau de diverses universitats i instituts d'investigació europeus, i tercera, vincular la universitat amb els problemes ambientals i amb els poders públics locals, els quals han de proposar, promoure i patrocinar parcialment el projecte.

Els campus europeus de medi ambient integren aspectes de diversos programes comunitaris, tals com els programes Erasmus, Lingua, Comett, Euro-technet, Eroform... i han experimentat un ràpid desenvolupament als països meridionals de la CEE. Malgrat que el nom de Campus pugui evocar una organització multitudinària, la consecució d'un objectiu qualitatiu com el que postulen recomana un nombre reduït de participants, que sol estar comprès entre els deu i vint, per tal que puguin treballar en equips multidisciplinars eficients.

El campus de la Garrotxa

El projecte elaborat pel Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa al 1990 fou el projecte seleccionat a l'Estat espanyol, i per tant, l'únic que s'hi va dur a terme durant l'any 1991. Va comptar amb patrocini de la Comissió de les Comunitats Europees, el Departament de Medi Ambient –al qual està adscrit el Parc Natural– i el Consell Comarcal de la Garrotxa. Hom va rebre més de 200 sol·licituds d'aspirants, d'entre les quals es varen seleccionar dotze participants que cobrien

un espectre molt ample de disciplines, des de les ciències polítiques, el dret o la sociologia fins al paisatgisme, l'ecologia, la hidrobiologia o l'agronomia, tal com calia per abordar la problemàtica plantejada d'una forma integrada. El vincle acadèmic es va establir amb l'Estudi General de Girona, mitjançant la coordinadora científica, la professora de Geografia Sra. Margarida Castañer.

Els seus objectius foren tres:

1) Elaborar una diagnosi de l'estructura territorial, l'activitat econòmica i els fenòmens de creixement urbà, i les conseqüències i els condicionants que aquests imposen a la gestió del Parc Natural.

2) Plantejar propostes i directrius d'ordenació del desenvolupament urbà i de l'activitat econòmica que reduïxin l'impacte sobre els principals valors del Parc Natural.

3) Plantejar directrius per a la revisió dels límits del Parc Natural, bo i avaluant alhora les diverses alternatives i llurs repercussions en el model de gestió.

La metodologia de treball es va basar en la que recomana l'Estratègia Mundial de la Conservació (1980) per a l'elaboració d'estratègies de conservació subnacionals, enriquida amb els suggeriments proposats en l'esborrany de l'estratègia Cuidem la Terra (1992) –aleshores encara en curs d'elaboració– per a la confecció d'estratègies regionals i comarcals.

Resultats

El treball realitzat pel Campus es va condensar finalment en un document de Conclusions i Recomanacions que fou publicat a Olot pel gener de 1992, document que va ésser àmpliament distribuït entre tots els estaments, entitats i sectors interessats. Aquest era, comprensiblement, un dels compromisos adoptats pel Campus des de bon començament, per tal que els resultats del treball multidisciplinar educatiu pogués assolir difusió. Tant per la seva estructura formal com pel seu contingut, aquest document constitueix un text de política territorial i ambiental capdavanter a Catalunya en el tractament d'una problemàtica de límits d'un parc natural dinàmic i intensament humanitzat. En efecte, en només 35 pàgines, recull la diagnosi i les propostes, agrupades en nou apartats diferents:

1. Planejament territorial conjunt: 5 propostes i 1 recomanació.
2. Modificació dels límits del Parc Natural: 4 propostes i 2 recomanacions.
3. Ordenació del sòl industrial: 3 propostes.
4. Tractament dels espais fronterers camp-ciutat: 9 propostes, 3 recomanacions i 1 suggeriment.
5. Necessitat d'establir corredors biològics: 5 propostes i 2 recomanacions.
6. Pla de sanejament per a la conca alta del riu Fluvià: 4 propostes i 1 suggeriment.
7. Millora de la xarxa viària existent: 7 propostes i 1 recomanació.
8. Desenvolupament econòmic integrat i sostenible: 18 propostes i 3 recomanacions.
9. Millora de les relacions entre el Parc Natural i la població local: 6 propostes.

En conjunt, doncs, aplega 61 propostes, 12 recomanacions i 2 suggeriments ben treballats, que aporten claus per tal d'afrontar molts dels reptes que es plantejarien a la comarca de la Garrotxa, si es decidís –com seria desitjable– reformar el model imperant i reorientar-lo cap un model que pogués ésser sostenible i, per tant, integrable amb el Parc Natural.

Com que resulta impossible en aquest article comentar-les o resumir-les de forma adequada, hom remet al lector interessat a la publicació del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa *Recomanacions i conclusions del Campus Europeu de Medi Ambient 1991*.

Vist retrospectivament hom s'adona que el Campus va anar més enllà del que hom havia previst, fenomen explicable per la conjunció afortunada d'un nivell de qualificació tècnica i de motivació molt alt entre els participants, de la bona col·laboració que varen obtenir d'una quarantena d'experts i representants d'organismes i estaments locals, a més del suport entusiasta de l'equip de gestió del Parc Natural.

El mètode de reflexió profund i transectorial del procés de creixement urbanístic i del model de desenvolupament dins del Parc Natural que el Campus va dur a terme, hauria de permetre als organismes competents valorar detingudament les repercussions i impactes que aquest model crea a diferents nivells. D'aquesta forma, els

poders públics podrien adoptar decisions amb el màxim coneixement dels efectes que aquests impactes comportaran, tant a mitjà com a llarg termini, i això no sols respecte la conservació dels sistemes naturals i el paisatge, sinó també respecte l'organització territorial, els sectors productius i, en definitiva, la qualitat de vida de la població present i futura d'aquesta zona tan privilegiada, però, alhora, tan vulnerable.

Algunes de les propostes del Campus ja han estat executades des d'aleshores, entre les quals destaquen l'aprovació definitiva del Pla Especial del Parc Natural, per part del Consell Executiu de la Generalitat i la constitució del Consell de Cooperació del Parc, per facilitar la participació de tots els sectors implicats en la gestió del Parc. Altres propostes han estat assumides per part dels diversos sectors i entitats implicats, mentre que algunes altres han estat esgrimides per forces polítiques comarcals de diversos signes. Però un gran nombre de les propostes i recomanacions del Campus del 1991 han quedat arxivades com a referències per al futur, per ésser debatudes més endavant, i aplicar-les si són socialment acceptades.

Per les seves característiques formals, els resultats del Campus anaven adreçats a la minoria culta que té més capacitat decisòria i d'influència social. Un repte, doncs, que té plantejat el Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa és el de traduir-los en altres llenguatges, assumint-los com a continguts a debatre en els programes d'educació ambiental que adreça a diferents sectors de la població comarcal.

Els plans estratègics de la Garrotxa

Una de les conseqüències inesperades del Campus fou la sobtada presa de consciència que calia afrontar la planificació estratègica de la comarca de la Garrotxa. És així que, malgrat que dos anys abans el Decret 227/1989 havia aprovat el Pla Comarcal de Muntanya, poc després d'haver acabat el Campus, es varen presentar tres propostes diferents: un pla estratègic per a la Garrotxa presentat per la Sra. Isabel Brüssosa, presidenta del Consell Comarcal, un altre pla estratègic de caire més econòmic, defensat pel Sr. Pere Macias, alcalde d'Olot, i un pla

estratègic per al 2000, proposat pel Sr. Santi Vilanova, conegut periodista ecologista olotí. Aquestes tres iniciatives foren debatudes a la comarca durant alguns mesos i finalment, es va adoptar una proposta consensuada entre les dues primeres.

El Consell Comarcal de la Garrotxa va agafar la iniciativa i va acordar crear deu comissions per a la seva redacció, entre les quals n'hi figuraven una de medi ambient i qualitat de vida i una altra de planejament territorial. El treball de redacció es va allargar molt més del previst i el Pla Estratègic de la Garrotxa no fou aprovat pel Consell Comarcal fins al 25 de setembre de 1993. Del document aprovat, destaca la declaració que «amb caràcter general, el planejament ha de recollir les conclusions i recomanacions del Campus Europeu de Medi Ambient a la Garrotxa, i especialment, en tot allò que faci referència a l'ordenació del territori, ordenació i usos del sòl, tractament d'espais naturals». Afirmació que hauria pogut tenir gran transcendència si s'hagués articulat amb les propostes d'altres comissions que varen basar-se en altres premisses. Igualment, crida l'atenció l'assumpció de diverses propostes importants del Campus, entre les quals «l'establiment de límits interns inamovibles del Parc per tal d'impedir la formació d'un continuum urbà entre les Preses i Castellfolit de la Roca» i «acompliment i reforç de les normes ja existents pel que fa al domini públic hidràulic, que permetin actuar el riu Fluvià de corredor biològic».

Dissortadament, però, el Pla Estratègic de la Garrotxa de 1993, no fou dotat d'un rang jurídic proporcionat amb la importància dels seus objectius, de

manera que ha quedat limitat a un pla de voluntats consensuades, el qual, en la mesura que ha estat aprovat per representants de tots els sectors de la comarca, podrà servir de referència i guia.

Conclusió

El Campus Europeu de Medi Ambient de la Garrotxa de 1991 fou, doncs, una experiència d'educació ambiental pionera al nostre país i més valuosa del que va semblar aleshores, en primer lloc pels participants directes i per tots aquells que van col·laborar-hi, i segonament, i principalment, pels seus destinataris, és a dir, els organismes competents, els poders públics locals i els sectors econòmics i socials implicats. Una experiència educativa, per tant, en el sentit fort del terme, adreçada no pas als infants, sinó als qui tenen la responsabilitat decisòria i el poder polític i econòmic per canviar les coses.

Els seus propòsits inicials, que alguns consideraven massa ambiciosos, varen quedar sobrepasats pels resultats de quatre mesos d'un intens treball pluridisciplinari estimulants i enriquidor, que varen ésser presentats amb gran satisfacció a la CCE –segons paraules del Sr. Lanaspèze– i que van sorprendre als responsables de la Direcció General XI pel seu abast conceptual i per la seva solidesa intel·lectual. Dos dels seus fruits directes foren l'esperonament del debat sobre la planificació estratègica a la Garrotxa –per primera vegada a la història contemporània de la comarca– i el fet que el Pla Estratègic elaborat a continuació assumís explícitament totes les conclusions del Campus referides al planejament urbanístic i territorial. Malgrat la fragilitat ja esmentada del Pla Estratègic de la Garrotxa, aquestes són dues demostracions que un model d'educació ambiental seriós com el que ofereixen els Campus Europeus de Medi Ambient pot fer decidir a les universitats i a joves universitaris –preparats i motivats– a encarar-se amb reptes tan difícils com el de dissenyar un model territorial i socio-econòmic que pugui ésser sostenible en una situació tan complexa com la del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

Josep M. Mallarach és geòleg, ex-director del Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.